

TRANSFORMACIJA PRIMORSKIH NASELJA OPĆINE KARDELJEVO POD UTJECAJEM TURIZMA

Zoran CURIĆ*

Dalmatinska općina Kardeljevo nalazi se na jugu Hrvatske, čiji prostor predstavlja kontal plodne Neretvanske delte, rijeke i ušća Neretve, jezera, močvare, krša i mora. Po površini (1969 km²) i po broju stanovnika (11 328, 1981. g.) je najmanja primorska općina u Dalmaciji. Zauzima samo 1,4% površine i 1,3% stanovništva Dalmacije. Općina doživljava brzu transformaciju i njeno ekonomsko značenje postaje sve veće. Relevantni pokazatelji razvijenosti za općinu kao cjelinu i za njena karakteristična područja prikazani su u tablici 1. Usporedbom podataka iz 1961. godine s podacima iz 1981. jasno se ocrtavaju promjene u prostoru.

Tablica 1. Pokazatelji razvijenosti po karakterističnim područjima općine Kardeljevo za 1961. i 1981. odinu

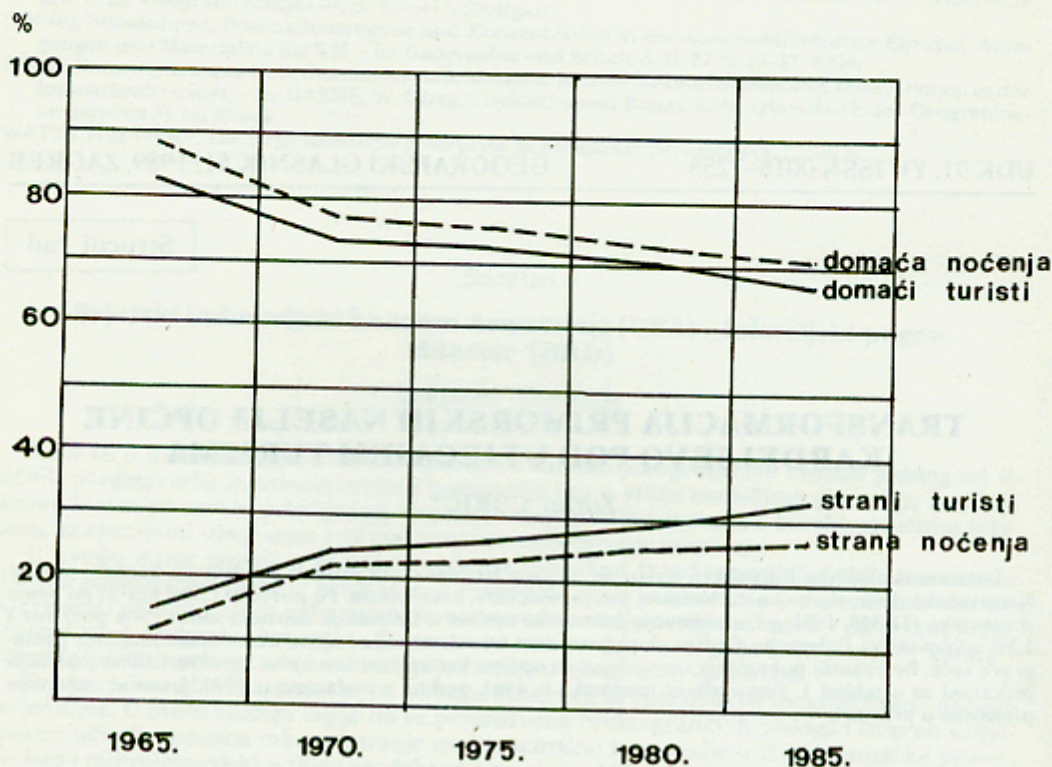
Prostorno-ekonomski pokazatelji	OPĆINA		Neretvansko područje		Primorje		Zagora	
	'61.	'81.	'61	'81	'61	'81	'61	'81
1. Posto aktivnog stanovništva	43	22	45	39	38	30	40	35
2. Posto aktivnog poljoprivred- nog stanovništva u ukupnom aktivnom stanovništvu	18	5	33	7	50	4	70	9
3. Struktura radnih mješta - posto								
- primarni	49	5	42	27	54	2	78	13
- sekundarni	17	27	20	5	7	16	11	34
- tercijarni	26	50	29	48	35	64	9	44
- kvartarni	8	18	9	20	4	18	2	9

Izvor: 1. Popis stanovništva po djelatnostima 1961. SZS, Beograd

2. Izmjene i dopune prostornog plana općine Kardeljevo do 2000 godine, Urbanistički zavod Dalmacije, Split, 1987.

* Zoran Curić, profesor geografije, postdiplomand, Opuzen.
Rukopis primljen u prosincu 1988.

GRAF 1.

1. Udjel domaćih i stranih gostiju u turizmu općine Kardeljevo od 1965. do 1985. godine

Tablica 2. Promet turista u općini Kardeljevo (1965-1985)

		1965.	1970.	1975.	1980.	1985.
DOMAĆI	T	17 837	23 200	44 204	40 222	58 026
	N	181 406	189 066	377 547	380 308	577 036
	%	83,8	74,1	73,6	70,5	67,0
	N	88,0	77,1	76,1	73,5	71,7
STRANI	T	3 433	7 817	15 860	16 787	28 565
	N	24 621	56 078	118 544	136 861	227 859
	%	16,2	25,2	26,4	29,5	33,0
	N	12,0	22,9	23,9	26,5	28,3
UKUPNO	T	21 270	31 017	60 064	57 009	86 591
	N	206 027	245 144	496 091	517 169	804 895
	index	100	145,8	282,4	268,0	407,1
	N	100	119,0	240,8	251,0	390,7

Izvor: Promet turista po primorskim općinama (mjestima), RZS, navedena godišta, Zagreb.

Tablica 3. Promet turista po naseljima općine Kardeljevo za 1965., 1975. i 1985. god.

Naselja	1965. god.			1975. god.			1985. god.		
	Ukupno	Domaći	%	Ukupno	Domaći	%	Ukupno	Domaći	%
	T	N	%	T	N	%	T	N	%
BACINA	-	-	-	527	53	10,1	474	436	6,5
	-	-	-	1493	207	13,9	1286	1401	6,0
BRIST	2214	2067	93,4	2819	2263	80,3	556	4245	76,2
	25140	23903	95,1	32342	26817	82,9	5525	43137	79,0
GRADAC	14480	11857	81,9	2623	29714	79,9	7459	33938	71,6
	170721	148326	86,9	22395	37173	16,7	65890	361524	74,9
KARDELJEVO	4177	3611	86,4	10176	7272	71,5	2904	6334	80,2
	5665	5025	88,7	21038	12500	59,4	8538	20170	84,9
PODACA	399	302	75,7	9369	4902	52,3	4467	15256	70,0
	4501	4152	92,2	80441	43136	53,6	37305	150804	68,2
UKUPNO	21270	17837	83,8	60064	44204	73,6	15860	86591	67,0
OPĆINA	206027	181406	88,0	496091	377547	76,1	118544	577036	71,7

Izvor: kao kod tablice 2.

Tablica 4. Broj i raspored stanovništva po karakterističnim područjima općine Kardeljevo za 1961., 1971. i 1981. god.

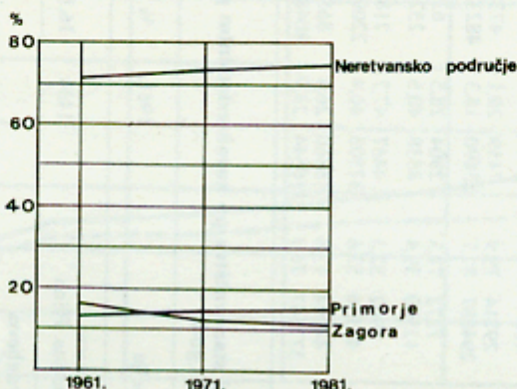
Karakteristična područja	Naselja	1961.	%	1971.	%	1981.	%
Zagora	Stišecica Zapadna Plina	1434	16,1	1203	11,7	1286	11,4
Neretvansko područje	Kardeljevo Rogotin Komin Bačina Istočna Plina	6325	70,8	7643	74,3	8440	74,5
Primorje	Gradac Brist Podaca	1171	13,1	1443	14,0	1602	14,1
Ukupno općina Kardeljevo		8930	100	10289	100	11328	100

Izvor: Popisi stanovništva 1961., 1971., 1981. SZS, Beograd

Kardeljevo je lučki grad nastao poslije drugog svjetskog rata zahvaljujući povoljnom prometno-geografskom položaju. Podjednako je udaljen od makroregionalnog centra Dalmacije Splita i atraktivnog Dubrovnika, a upola mu je bliži Mostar. Tako se u krugu od stotinjak kilometara od Kardeljeva nalaze tri aerodroma. Kardeljevo je sa svijetom povezano morskim putem, cestovnim i željezničkim komunikacijama.

Općinu čini 10 naselja raspoređenih u tri karakteristična područja. U Neretvansko područje spadaju Kardeljevo, Rogotin, Komin, Bečina i Istočna Plina. U Zagorskom dijelu su Staševica i Zapadna Plina. Tipična turistička primorska mjesta su Gradac, Brist i Podaca. Počeci razvoja turizma datiraju iz 1919. godine, kad je u Gracu otvoren prvi hotel. Međutim, sve do otvaranja Jadranske magistrale 1965. godine, ne možemo govoriti o suvremenom turizmu. Jadranska turistička cesta odigrala je presudnu ulogu u razvoju i turističkom valoriziranju primorskih naselja. Od druge polovine 60-ih godina možemo pratiti masovniju posjetu turista primorskim mjestima.

GRAF 2.

2. Udjel naseljenosti (stanovništva) u pojedinim dijelovima općine Kardeljevo

Na Kardeljevskom primorju gostuju prvenstveno domaći turisti, međutim, njihov postotni udio kao i udio ostvarenih noćenja iz godine u godinu opada. To znači da ovaj prostor postaje sve interesantniji stranom gostu. 1965. godine omjer domaćih i stranih turista bio je 83,8 : 16,2 %. Dvadeset godina kasnije (1985) omjer se izmijenio u 67 : 33 %. Godine 1965. domaći turisti su ostvarili 88 % noćenja, a 1985. postotni udio je smanjen na 71,7 %. Ako analiziramo promet turista po naseljima općine Kardeljevo dolazimo do sličnih zaključaka.

Na osnovu odnosa broja turista i broja noćenja vidimo da općinski centar nije pravo turističko mjesto, jer je zadržavanje gostiju kratko, nešto više od 3 dana (1985. g.)

Sva naselja imaju više domaćih nego inozemnih turista. Izuzetak je Bačina, gdje na Bačinskim jezerima kampira preko 90 % stranih gostiju, a zadržavaju se relativno kratko (u prosjeku 3,5 dana). Bačinska jezera spadaju u red najzanimljivijih pojava u hidrografiji krša. To su potopljene krške kriptodepresije s najvećom dubinom 31 m (28 m ispod morske razine).

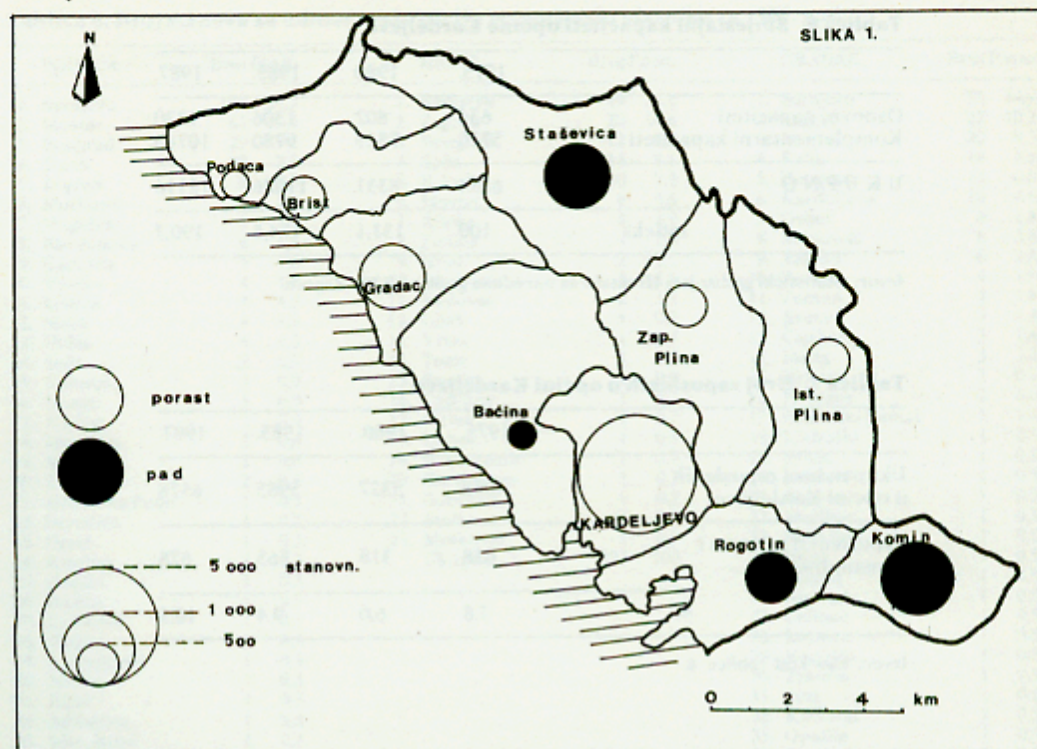
Turizam ima multiplikacijsko djelovanje na transformaciju prostora. Ono se prvenstveno ogleda u broju, strukturi i rasporedu stanovništva. Za analizu usporedit ćemo stanovništvo općine Kardeljevo po karakterističnim područjima za posljednja tri popisa.

Najviše stanovništva koncentrirano je u Neretvanskom području, gdje je koncentrirana i ekonomska moć općine (lučka, prometna, industrijska, poljoprivredna i dijelom turistička djelatnost). Zaustavljena je depopulacija zagorskog prostora zahvaljujući dobrim prometnim vezama s Kardeljevom. Primorje bilježi porast stanovništva i porast postotnog udjela u ukupnom stanovništvu zahvaljujući turističkom vrednovanju prostora.

Ako promatramo stanovništvo po naseljima, vidimo da je depopulacija prisutna u samo 4 naselja, a sva turistička naselja bilježe porast stanovništva.

Da turizam postaje sve značajnija privredna grana u općini Kardeljevo govore i podaci o povećanju broja kreveta.

U razdoblju od 1975. do 1987. godine osnovni kapaciteti su povećani za 109,8 %, a komplementarni za 88,6 %. U tom periodu ukupan broj ležajeva povećan je za 90,7 %. Isto tako povećan je broj opskrbnih je-

3. Porast ili pad broja stanovnika u naseljima općine Kardeljevo od 1971. do 1981. godine

Tablica 5. Stanovništvo po naseljima općine Kardeljevo za tri posljednja popisa

Naselja	1961.	%	1971.	%	1981.	%
Bačina	205	2,3	115	1,1	78	0,7
Brist*	332	3,7	347	4,4	349	3,1
Gradac*	681	7,6	920	8,9	1069	9,4
Istočna Plina	605	6,8	500	4,8	545	4,8
Komin	1577	17,6	1595	15,5	1432	12,6
Kardeljevo	3267	36,6	4662	45,3	5643	49,8
Podaca*	158	1,8	176	1,7	184	1,6
Rogotin	671	7,5	771	7,5	742	6,5
Staševica	1013	11,3	999	9,7	902	8,0
Zapadna Plina	421	4,7	204	2,0	384	3,4
Općina KARDELJEVO	8930	100	10289	100	11328	100

* primorska turistička naselja

Izvor: Popisi stanovništva i stanova 1961, 1971, 1981. SZS, Beograd

dinica (prodavnica) sa 50, koliko ih je bilo 1975. g. na 79 u 1987. godini. Transformacijsko djelovanje turizma vidi se i u strukturi zaposlenih, odnosno u postotnom udjelu u ukupnom broju zaposlenih u općini Kardeljevo. Treba imati na umu da turizam zahtijeva sezonsku radnu snagu.

Tablica 6. Smještajni kapaciteti općine Kardeljevo

	1975.	1980	1985.	1987.
Osnovni papaciteti	634	802	1306	1330
Komplementarni kapaciteti	5720	7529	9780	10786
U K U P N O	6354	8331	11086	12116
indeks	100	131,1	174,5	190,7

Izvor: Statistički godišnjaci Hrvatske za navedena godišta, RZS, Zagreb

Tablica 7. Broj zaposlenih u općini Kardeljevo

	1975.	1980.	1985.	1987.
Ukupan broj zaposlenih u općini Kardeljevo	4058	5327	5985	6578
Zaposleni u turizmu i ugostiteljstvu	638	318	565	678
%	7,8	6,0	9,4	10,3

Izvor: kao kod tablice 6

U fizionomiji primorskog prostora naročito su vidljive promjene izazvane izgradnjom stanova za odmor i rekreaciju, popularno nazvanih »vikendice«. Njihov broj uvelike je povećan od 195 izgrađenih stanova u 1971. godini na 654 u 1981. godini (335 %). Na tom prostoru 1987. godine bilo je 669 stanova za odmor i rekreaciju i to u Bristu 137 (20,5 %), Gracu 215 (32,1 %) i Podaci 317 (47,4 %). Pošto je površina tih stanova velika (prosječno preko 50 m²) oni se većim dijelom iznajmljuju u turističkoj sezoni.

Na Kardeljevskom primorju najviše stanova za odmor i rekreaciju imaju vlasnici iz SR Bosne i Hercegovine (68 %), od čega samo iz Sarajeva 34,5 %. Preko 70 % svih stanova imaju vlasnici iz samo šest gradova: Sarajevo (34,5 %), Mostar (13,6 %), Beograd (8,1 %), Zagreb (7,5 %), Split (4,3 %) i Tuzla (3,9 %). Izgradnja je u posljednje vrijeme usporena. U periodu 1981 - '87. izgrađeno je samo 15 stanova. To je posljedica krizne situacije u društvu, ali i nastojanja očuvanja krajolika. Ne kontrolirana izgradnja može nanijeti samo štetu turizmu.

Literatura i izvori

1. Izmjene i dopune prostornog plana općine Kardeljevo do 2000 g., Urbanistički zavod Dalmacije, Split, 1987.
2. Promet turista po primorskim općinama (mjestima) 1965 - 1986, RZS, Zagreb
3. Popisi stanovništva 1961, 1971, 1981, SZS, Beograd.
4. Podaci Skupštine općine Kardeljevo
5. Statistički godišnjaci Hrvatske za 1975, 1980, 1985, 1987. god., RZS, Zagreb
6. Martin Glamuzina: Delta Neretve, Zagreb 1986.

Tablica 8. Broj stanova za odmor i rekreaciju po porijeklu vlasnika za 1987. god.

PODACI	Broj	Posto	BRIST	Broj	Posto	GRADAC	Broj	Posto
1. Sarajevo	107	33,7	1. Sarajevo	49	35,8	1. Sarajevo	75	34,9
2. Mostar	63	19,9	2. Zagreb	20	14,6	2. Zagreb	22	10,2
3. Beograd	29	9,1	3. Beograd	12	8,8	3. Mostra	20	9,3
4. Tuzla	25	7,9	4. Split	12	8,8	4. Split	14	6,5
5. Zagreb	8	2,5	5. B. Luka	10	7,3	5. Beograd	13	6,0
6. Metković	8	2,5	6. Mostar	8	5,8	6. Kardeljevo	10	4,6
7. Vogošća	6	1,9	7. Rijeka	4	2,9	7. Osijek	6	2,8
8. Kardeljevo	6	1,9	8. Zenica	4	2,9	8. Metković	6	2,8
9. Čapljina	5	1,6	9. Brist	2	1,5	9. Visoko	6	2,8
10. Visoko	4	1,3	10. Pucarevo	2	1,5	10. Zenica	4	1,9
11. Lištica	4	1,3	11. Rajlovac	2	1,5	11. Zemun	4	1,9
12. Sisak	4	1,3	12. Ilijaš	1	0,7	12. Breza	3	1,4
13. Ilidža	4	1,3	13. Vršac	1	0,7	13. Čapljina	3	1,4
14. Split	3	0,9	14. Tuzla	1	0,7	14. Ilidža	3	1,4
15. Kaknuž	3	0,9	15. Surčin	1	0,7	15. Gradac	2	0,9
16. Konjic	3	0,9	16. Čapljina	1	0,7	16. Prijedor	2	0,9
17. Kozluga	3	0,9	17. Čitluk	1	0,7	17. Bosanski Samac	3	1,4
18. Hrasnica	2	0,6	18. Doboj	1	0,7	18. Ljubuški	1	0,5
19. Surčin	2	0,6	19. B. Manastir	1	0,7	19. Bihać	1	0,5
20. Zemun	2	0,6	20. Kardeljevo	1	0,7	20. Sabac	1	0,5
21. Grubišno Polje	1	0,3	21. Subotica	1	0,7	21. B. Luka	1	0,5
22. Sreńćica	1	0,3	22. Stolac	1	0,7	22. Maribor	1	0,5
23. Omis	1	0,3	23. Metković	1	0,7	23. Novi Sad	1	0,5
24. Kiseljak	1	0,3	Ukupno:	137	100	24. Ilijaš	1	0,5
25. Zenica	1	0,3				25. Maglaj	1	0,5
26. Dužice	1	0,3				26. Kiseljak	1	0,5
27. Ljubuški	1	0,3				27. Čelinac	1	0,5
28. Maglaj	1	0,3				28. Loznica	1	0,5
29. Kragujevac	1	0,3				29. Vogošća	1	0,5
30. Moste	1	0,3				30. Travnik	1	0,5
31. Ilijaš	1	0,3				31. Sinj	1	0,5
32. Jablanica	1	0,3				32. Karlovac	1	0,5
33. Slav. Brod	1	0,3				33. Opatija	1	0,5
34. Novi Sad	1	0,3				34. Fojnica	1	0,5
35. Osijek	1	0,3				35. Konjic	1	0,5
36. Vukovar	1	0,3				36. Samobor	1	0,5
37. Cerin	1	0,3				Ukupno:	215	100
38. Bugojno	1	0,3						
39. Ruma	1	0,3						
40. Vrsac	1	0,3						
41. Catići	1	0,3						
42. Breza	1	0,3						
43. Glamoć	1	0,3						
44. Semizovac	1	0,3						
45. Svetožarevo	1	0,3						
46. Čitluk	1	0,3						
Ukupno:	317	100						
UKUPNO OPĆINA KARDELJEVO								
	Broj	Posto		Broj	Posto		Broj	Posto
1. Sarajevo	231	34,5	24. Surčin	3	0,4	47. Sreńćica	1	0,1
2. Mostar	91	13,6	25. Bos. Samac	3	0,4	48. Dužice	1	0,1
3. Beograd	54	9,1	26. Ilijaš	3	0,4	49. Kragujevac	1	0,1
4. Zagreb	50	7,5	27. Hrasnica	2	0,3	50. Moste	1	0,1
5. Split	29	4,3	28. Brist	2	0,3	51. Jablanica	1	0,1
6. Tuzla	26	3,9	29. Pucarevo	2	0,3	52. Slav. Brod	1	0,1
7. Kardeljevo	17	2,5	30. Rajlovac	2	0,3	53. Vukovar	1	0,1
8. Metković	15	2,2	31. Gradac	2	0,3	54. Cerin	1	0,1
9. Banja Luka	11	1,6	32. Prijedor	2	0,3	55. Čelinac	1	0,1
10. Visoko	10	1,5	33. Ljubuški	2	0,3	56. Bugojno	1	0,1
11. Čapljina	9	1,3	34. Novi Sad	2	0,3	57. Ruma	1	0,1
12. Zenica	9	1,3	35. Maglaj	2	0,3	58. Catići	1	0,1
13. Osijek	7	1,0	36. Kiseljak	2	0,3	59. Glamoć	1	0,1
14. Vogošća	7	1,0	37. Čitluk	2	0,3	60. Semizovac	1	0,1
15. Ilidža	7	1,0	38. Vršac	2	0,3	61. Svetožarevo	1	0,1
16. Zemun	6	0,9	39. Bihać	1	0,1	62. Maribor	1	0,1
17. Lištica	4	0,6	40. Sabac	1	0,1	63. Loznica	1	0,1
18. Sisak	4	0,6	41. Doboj	1	0,1	64. Travnik	1	0,1
19. Rijeka	4	0,6	42. B. Manastir	1	0,1	65. Sinj	1	0,1
20. Konjic	4	0,6	43. Subotica	1	0,1	66. Karlovac	1	0,1
21. Breza	4	0,6	44. Stolac	1	0,1	67. Opatija	1	0,1
22. Kaknuž	3	0,4	45. Grubišno Polje	1	0,1	68. Fojnica	1	0,1
23. Kozluga	3	0,4	46. Omis	1	0,1	69. Samobor	1	0,1
						Ukupno:	669	100

Summary

TOURISM AS A DEVELOPMENT FACTOR OF TOWNSHIP OF KARDELJEVO

by Zoran Curić

Tourism is one of the commercial branches, that transforms space the most rapidly.

Its multiplicative activity is primarily expressed in number, structure and disposition of population, which is the main factor and bearer of development and modification. In all coastal places we notice the increase of population, as well the increase of percentage share of coastal population in total population.

Jobs structure has changed a lot. Not so long ago, main source of profit was fishing and extensive agriculture, and recently, primary employing sector has only 2% of active population. Tertiary and quaternary sector has 82% of active population. Tourism is developing fast, after opening the Adriatic Highway (in 1965.). The most suitable exit to Sea, provided by nature, is through the valley of Neretva river, and it has caused that most of tourists coming to seaside, in the township of Kardeljevo, are Yugoslav.

However, its percentage share decreases, which means that this space attracts more of foreign tourists.

Better transport links, improved water supplying system and electric power supplying system, built up camps, hotels and resorts, room renting, building vacation apartments, accomodation increase, better employment and connections with other commercial branches, living standard increase, all that are links in chain of transformation of tourism on Kardeljevo coast.

Favourable transport-geographic location, attractive landscape, interesting past, and rich culture heritage, are most important items to offer to tourists, in the widerspace of our largest delta.